

НА КОСОВУ, ЗА ВИДОВДАН

Сумирање утисака сакупљених током кратког боравка у Грачаници, српској енклави поред Приштине, очи и за вријеме овогодишњег Видовдана, отпочео бих саопштавањем једне идеје произашле из искуства. Оно, искуство, помогло ми је да схватим како интензитет доживљаја – дакле оно због чега се путовање памти – уопште не зависи од количине виђеног на том путовању. Таква идеја доводи у сукоб смисао путовања са атрактивном понудом туристичких агенција: квалитет њихове понуде мјерљив је бројем (атрактивних) знаменитости или (атрактивних) дестинација планираних за обилазак. Питање је, опет, које критеријуме неко мјесто мора да испуни да би га прогласили атрактивним. Чини се како је за почетак довољно да се то мјесто налази у некој од развијенијих земаља запада која туристима треба да покаже како у таквим земљама – за разлику од земаља које исти тај запад покушава да еманципује/пороби – влада хармоничан однос између културе и економије, традиције и модерности, лудих провода и пословних успјеха... Укратко, то су мјеста у која је довољно само доћи па да се буде срећан, или да се макар види како то изгледа срећа (кад се увећа)...

(И док туриста који долази из сличне или исте земље обилазећи атрактивно одредиште постаје срећан јер му је наметнуто да мисли како је и сам дио те атрактивности, онај који је ту стигао „издалека” у једном тренутку почиње неизмјерно жалити што то није – јер тамо одакле он долази ништа више није вриједно пажње ни помена).

Бојим се да туриста, којем је атрактивност неког мјеста унапријед задата као таква, остаје сиромашнији за један аутентичан доживљај. Нема на таквим путовањима оних оплемењујућих титраја душе које узбуркава дух неког мјеста; нема оне загледаности у грађевину за коју путник вјерује да би могла потрајати вјечно; нема оне опчињености; оне магије; нема ни оне способности да се послушне дисање или наслути прича... Сиромашнији је савремени туризам и за једно искуство странствовања – тако карактеристично за доба просвећености – које подразумева да се приликом путовања туђа култура проницљиво сагледа из перспективе своје, али и да се своја сагледа из перспективе туђе;

издалека... И док туриста са путовања долази „богатији” за неколико гигабајта (селфи) фотографија, путник се враћа богатији за један аутентичан доживљај; за једно животно искуство. Иако би се албуми са сликама у идеалном смислу могли тумачити као модерни путописи својствени дигиталном времену, поменути гигабајти углавном служе тек као компензација за недостатак успомена које остају трајно утиснуте у наше животе, тек као егоцентрично свједочанство да се, ето, негдје боравило... Аутентичан доживљај могућ је једино онда када се разбуди сензибилитет путникове чулности. Тада се може видјети и нешто од онога што је призором скривено... Тек тада је могуће схватити да се околина не доживљава само погледом, већ и слушањем, мирисом, додиром, мишљу и осјећањем... Доживјети нешто на аутентичан начин значи видјети и осјетити више, боље и другачије од онога што би неко желио да видимо и осјетимо.

Аутентичан доживљај, за разлику од пуког бивствовања на неком мјесту, може да понуди нешто много племенитије од фотографије. Тако је из непосредног додира са мостом, захваљујући топлоти која је одавала његову прошлост, настала прича „Мост на Жепи”, која се нија могла наслутити погледом. Аутентичан доживљај Милана Ракића – у којем су осјећање традиције, прошлости и љубав према отаџбини стопљени са опчињеношћу љепотом грачаничке фреске – преточио се у једну од најљепших пјесама српске модерне. Заиста је привилегован осјећај стајати испред фреске краљице Симониде и размишљати, покушати ухватити барем на секунд нијансу осјећања која су прије више од сто година на истом том мјесту овладала пјесником чија је нога прва крочила на Газиместан у Првом балканском рату. Свијест о дубокој вези која се кроз пјесму „Симонида” успоставља између манастира и личности чија душа, у којој се сједињују пјесник и војник, на неки невидљив начин ту и даље борави, чине доживљај путника аутентичним. Таква осјећања, у виду успомена трајно урезаних у наше животе, не могу се, као пјесмом која вриједи више од хиљаду слика, изразити или замијенити фотографијом.

Истинска љепота манастира, подигнутог те давне 1321. године, не може се у цјелости приказати импозантношћу његове спољашње архитектуре. Праву љепоту Милутинове задужбине открива тек њена унутрашњост, која је изграђена материјалом много чвршћим и љепшим од било каквог камена. Тај материјал је духовни. Непосредан однос са манастиром остварује се тек када се у њега крочи. Његова унутрашњост грађена је силином вјере и молитве, стрепње и надања, љубави и радости, опроста и поштовања, морала и доброте која ју је вијековима испуњавала творећи у њој чудесну, неуништу енергију којом манастир Грачаница обасјава сваког путника који, прекрстивши се, смерно у њу ступи. У сусрету са таквом енергијом, која никада не њежава јер се стално надограђује, спознаје се и открива, напосто се осјети, зашто народ овакве грађевине назива светињама. Изглед и положај манастира данас

савршено одговарају Ракићевом опису његове фреске: он је узвишен, величанствен, али и тужан. И то је довољно рећи... Без потребе да се додатно објашњава зашто је Грачаница данас узвишена, а зашто тужна.

Насупрот чаробној енергији којом унутрашњост манастира обасјава и грије госта дарујући му необично топло осјећање које му помаже да схвати да нема потребе да се гостом осјећа јер је и сам један сићушни дио онога чиме је у том тренутку обузет, стоји хладна добродошлица албанског хотела у којем смо одсјели. Пријатан амбијент собе ипак није могао да прикрије све оно што соба управо таквим амбијентом покушава да сакрије – мале али довољно јасне знакове који одређеној групи путника остављају поруку да та пријатност није намјењена њима и да они ту, заправо, нису добродошли. Како би сачувале достојанство домаћина, те поруке се понашају као непримјетни, пријетећи мигови које може да види и разумије само онај коме су упућени. Како се може осјећати путник када схвати да на Косову, свега два километра од Грачанице, мобилним телефонима са српском картицом ниједна мобилна мрежа није доступна? Кад нисте чак ни у ромингу, дјелује као да би неко волио да вас уопште нема, па вас игнорише... Нови сигнал који ће госту поручити да није добродошао открива се при паљењу телевизора – међу стотину канала немогуће је пронаћи ниједан српски канал или канал са српским преводом, ту, два километра од Грачанице... Ти на први поглед непримјетни знакови недвосмислено упућују да МИ (Срби) нисмо предвиђени да постојимо... Ни у том хотелу, ни око њега.

Утисци који се износе из хотелске собе додатно се појачавају погледом на бодљикаву жицу којом је манастир опасан. Упркос њеној стварној намјени, та жица нам више указује на опасност него на заштиту; више изазива стрепњу него сигурност... У овом контексту посебно је занимљив историјат бодљикаве жице. Првобитно су је користили фармери са запада како би спријечили стоку да упада и уништава вртове, да би је у Првом свјетском рату војници масовно употребљавали за заштиту ровова. Бодљикаве жице, дакле, симболички упућују на ратно стање и на стоку, чиме се продубљује њен контраст у односу на манастир. При таквом погледу путнику поново долазе у свијест Ракићеве стихови од којих ће у том тренутку пожељети да будућности највише припада онај: „Али дирнути руком није смео”. Ту, међутим, није крај призорима који вам, попут неке невидљиве бодљикаве жице, рањавају душу. У видовданској шетњи Грачаницом, испред кућа и продавница, могу се примјетити припремљени агрегати који свједоче да за Видовдан у српским мјестима нема струје. Кратак разговор са продавцем пружио нам је нешто прецизнији увид: струје заиста нема само на Видовдан, али се она на тај дан не искључује дефинитивно, него се непрестано пали и гаси. Продавчево свједочанство имплицира да је Србима на Косову тешко само зато што покушавају да буду и остану оно што јесу – српски народ. Како другачије

схватити гест непрестаног укључивања и искључивања струје на један од највећих празника народа са којим се живи на истој територији – празника који открива дубоку историјску и митску везу тог народа са територијом на којој живи – него као империјалистичку вољу за моћ која један народ, како би га физички протјерала, прво покушава да сломи духовно.

Зато Грачаница, упркос дивном манастиру по којем је позната, није туристичка атракција. Она то није јер нам Грачаница показује како изгледа један тежак живот. Успомене којима се за вријеме путовања испишују малени педљи наших живота не искључују меланхолију, не искључују страх, бол или разочарање који се, ништа мање него радост, често срећу на путу до спознаје. Нешто такво није потребно туристи који се претплаћује на усхићење изазвано раскошем и квантитетом. Туриста се не удубљује и због тога му је ускраћена једна могућност сазнања док шета улицама Њујорка, Лондона, Париза... Он никада неће разумјети да је негдје вриједило отићи због пар минута испред нечијег заборављеног гроба, неког кратког разговора, или сусрета са једном фреском.

Тренутак у манастиру, испред фреске, његова спољашњост и унутрашњост, затим мрачни обрт са моментима из хотела и призорима из шетње, довољни су да Грачаница постане неизбрисиво искуство нашег живота, али то није све што доживљај Грачанице чини толико снажним. Велики споменик у облику ријечи MISSING подигнут у знак сјећања на оне који су, у највећој мјери током 1999. године, нестали са Косова и Метохије за вријеме албанске агресије наше искуство чини још потреснијим. На споменик утиснуте плочице са именом, годином рођења и годином нестанка, фотографијом жртве или без ње, сугеришу да је овај споменик подигнут у име сваког појединца исто онолико колико и у име читавог страдалог колектива, јер нико не треба и не смије бити заборављен. Ријеч на енглеском језику, као симбол универзалности, дјелује као оличење тежње да се бол за несталима свугдје чује и разумије. Мој доживљај споменика појачало је присуство писца који је неколико метара од мене стајао и читао записе на плочицама. Питао сам се како се у том тренутку осјећа и о чему размишља човјек чији роман има готово исти смисао као и овај споменик...

Сам споменик налази се испред Дома културе „Грачаница” – зграде чији ентеријер не привлачи посебну пажњу, али се њена истинска љепота, попут оне манастирске, открива тек изнутра. Први пут на том мјесту схватио сам колико племенитости и љепоте има у имену нечега што се зове дом културе; јер ту, у Грачаници, култура заиста има свој дом (за разлику од неких других домова у којима је она одавно симболички мртва). То је тако зато што запослени у овој установи свој посао не доживљавају као пуку формалност која подразумијева да се неке обавезе испуне како би се зарадило нешто новца. Они свој посао осјећају прије као животну мисију која превазилази њих саме, као борбу за постојање

и трајање. Они су та унутрашњост Дома која га чини тако посебним. Атмосфера која произилази из њихове посвећености као да обузима и оне који га посјећују, али као и да у тај дом привлачи сличне посвећенике. Све се то претворило у осјетљиву конкретност за вријеме Видовданског песничког бденија, традиционалне грачаничке манифестације. Иако централни дио вечери припада наступима пјесника и уручивању награда, она неопходна магија од које догађај који се посматра постаје доживљај у којем се учествује била је у музици коју је диригент Бојан Суђић стварао са Симфонијским оркестром РТС-а. Намјерно кажем стварао, јер упркос познатим нотама добро знана музика зрачила је неком потпуно новом енергијом. Иако концерт није изгубио ништа од своје класичне отмености, било је у њему и нечег потпуно – у једном надрокерском смислу – бунтовног. Суђићево дириговање изгледало је као плес, а читава дворана играла је и плескала подстакнута оним што чује и гледа. Замислите само какве емоције су прожимале публику која је те вечери, у Грачаници, на Косову, заједно са одломком из опере *Кармен* и још неким другим композицијама из домена европског културног наслеђа, слушала „Боже правде”, „Ужичко”, „Моравац”, „Играле се делије”... Замислите само колико је снажно помијешано осјећање поноса и бола тукло у грудима свакога ко је те вечери, у Грачаници, на Косову, уочи Видовдана, у овако тешком тренутку, слушао „Марш на Дрину”. Мислим да, изузев словачких војника који то ионако не могу да осјете, на концерту те вечери није било никога коме се у истом тренутку није и смијало и плакало, ко у свему томе није осјетио неку необјашњиву, чудесну љепоту и ко није био надахнут вјером да је будућност без таме ипак могућа.

Сусрет са људима из Грачанице, који упркос свакој тешкоћи нису изгубили ни зеру достојанства, сусрет са манастиром, затим сама свијест о томе да се на Косову борави за Видовдан и уочи Видовдана, појединцу довољно моћно уливају снагу да вјерује у опстанак властитог идентитета, јер се у таквој атмосфери открива чврста нит трајања и чврста веза са прошлосту, коју одржава континуитет јединствене свијести... У том тренутку постаје јасно да се српски народ још увијек може описати метафором зрна којом га је на једном мјесту у *Сеобама* – мјесту гдје се вјештом компарацијом у тајанственој преписци дозива Андрић – представио Милош Црњански. Да парафразирам Црњанског, ријеч је о зрну које је управо захваљујући својој старости сачувало у себи моћ да поново проклија и наднесе нова бића над времена и небеса. Бића која ће се огледати у водама што се сливају и састају, ту, испод муља који ово зрно покушава да угуши, огледати и надносити као и мостови.

Марко ТОШОВИЋ